

М А Т И Ц А С Р П С К А
К Њ И Ж Е В Н О О Д Е Љ Е Њ Е — Л И Н Г В И С Т И Ч К А С Е К Ц И Ј А

ЗБОРНИК

ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

I

Уредништво:

Д-р МИЛИВОЈ ПАВЛОВИЋ Д-р ПЕТАР ЂОРЂИЋ

Д-р ПАВЛЕ ИВИЋ

НОВИ САД

1957

О ГОВОРУ МАЧВАНСКОГ СЕЛА ПРИЧИНОВИЋА

БЕРИСЛАВ М. НИКОЛИЋ

1. Од 11 до 23 новембра 1955 године боравио сам у мачванском селу Причиновићу (око 12 км северозападно од Шапца) и вршио дијалектолошка испитивања. Проучавање говора Мачве надовезује се на моје раније започето проучавање говора Срема. Између овде важније особине говора села Причиновића, упоређујући их првенствено са ситуацијом у Срему,¹ Поцерини² и славонској Посавини.³

2. Вокали средњега реда (*e, o*) имају у Мачви нормалну књижевну артикулацију. Овом особином говор Мачве слаже се са поцерским⁴ и западносремским.⁵ Примери: *Гемовић, Ђрчић, Негељковић, ждља*; — *Тóмић, iǫg* ('велики празник'), *чд^век, здру* (ас. sg.).

3. Вокал *a* такође у великој већини случајева има нормалну књижевну артикулацију; спорадично и само у вези са усненим сугласницима и сонантима његова артикулација може постати мало затворенија: *бџиј, мџли*; иначе: *и́рџву* (ас. sg.), *си́џн* ('место где се затвара марва'), *и́рџнама, мџовина*. Московљевић (loc. cit.) не наводи за поцерски могућност затварања артикулације вокала *a*. Ситуација у Причиновићу уствари је блиска оној у источној сремској Посавини (ЈФ XX, 275).

4. Замена звука *џ*. Познато је⁶ да се говор Срема, с обзиром на замену кратког *џ* које се налазило испред *j* у коренима глагола *џџаиши, ирџаиши, гогџаиши, смџаиши се, сџаиши*, дели на две зоне: а) источну (*џ > e: сџаиши*) и б) западну (*џ > u: сиџаиши*). Познато је, исто тако, да се у Поцерини говори *сиџаиши*.⁷ Од посебног је интереса било утврдити каква је у овом случају ситуација у Мачви. У говору села Причиновића говори се доследно *вџаиши, ирџаиши, сџаиши, смџаиши се*. Једино је, и опет доследно: *гогџаиши*. Говор села Причиновића, дакле, у суштини се по овој особини поклапа са источносремским стањем,⁸ док је у Поцерини ситуација једнака западносремској.⁹

5. Сем ситуације код *џ + j* у наведеним глаголским коренима, у вези са *џ* у Мачви треба рећи ово.

а) Праеф. *и́рџ* — *и́ре* — доследно: *и́реи́дрџе, и́рџварио се, и́рџледџ*; једино сам забележио *и́рџси́џави(мо)* imp. (= претпостави, -мо), али исп. исто тако и *и́рџси́џавимо*.

¹ О говору Срема ЈФ XX, 273—288.

² Милош С. Московљевић, Акцентски систем поцерског говора, Бгд. 1928, I-VIII + 1—110.

³ Stj. Ivšić, Današnji posavski govor, Rad 196 (124—254), 197 (9—138).

⁴ Московљевић, Поц. III-IV.

⁵ ЈФ XX, 274.

⁶ ЈФ XX, 275.

⁷ Московљевић, Поц. IV.

⁸ ЈФ XX, 275—276.

⁹ Московљевић, Поц. IV; ЈФ XX, 275—276.

Изворно *при-* често се замењује у Причиновићу са *пре-*: *прѣзнајѣм, да нас не прѣмѣиш љ, прѣмѣишио, прѣсѣеле*. Али ваља рећи да је у употреби и префикс *при-*: *по прилици* ('прилично'), *на пример, припадѣ, приповѣдају*.

Мачванска ситуација једнака је сремској.¹ У Поцерини м. изворног *при-* доследно долази *пре-*.²

б) Увек је *прѣд њѣа, прѣко зѣмѣ* и сл. Овако је и у Срему (ЈФ XX, 276).

в) Граф. *нѣ-*: α) *нисам, ниси, није* (доследно); β) *нѣко, нѣшиш* (доследно); γ) *дѣникле* (доследно). Исп. и у Срему (loc. cit.).

г) *ди, ђвге*. — Исто и у Срему (ib.).

д) Глаголи на *и* — *ѣиш* имају у Причиновићу и облике на *и* — *ѣиш* и облике на *и* — *иши*: а) *вѣлела, ѣрела, ѣрѣѣиш*; б) *вѣмила, сѣдили*. Исп. и у Срему (ib.). У Поцерини је доследно *и* — *иши* (Московљевић, Поц. IV).

ђ) У Причиновићу се говори *ђѣг*³ (поред *гѣга*); voc. sg. *гѣјеѣ* (и *гѣѣ*; али пом. sg. само *гѣѣ*)⁴; аог. *бијаге* (у Поцерини *бејаге* и *бијаге*)⁵. Затим: *сѣкира* (исто и у Срему⁶ и Поцерини⁷), *пријѣиш* (овако је и у Срему⁸). У Срему је *ињѣзго*⁹, у Причиновићу *инѣзго*. Место старијег *кѣлиба* говори се у Мачви *кѣлеба* (исто и у Срему¹⁰ и Поцерини¹¹). (Исп. и *сеѣуѣиѣ, Мѣокус*)¹².

е) Као и у Срему (ЈФ XX, 277) и Поцерини (Моск., Поц. IV), и у Причиновићу су доследни: α) компаративни наставак *-иѣ* (*сѣѣриѣи*), β) заменички наставак *-и(х), -им, -има* (*нѣши љѣди* итд.), γ) одрични глаголски облици *нисам, ниси, није*.

ж) Глагол *вѣѣиш* у Причиновићу увек тако гласи. Али сам записао и реч *вѣѣло* ('жижа') која показује да на овом терену постоји познати однос корена *вѣг-*: *вѣѣг-*.

б. Истакнуто је¹³ да је врло карактеристична особина говора Срема појава разних неуопштених али врло честих *редуѣиѣ вокала*. Ова је појава изразита и у говору Мачве. И у Мачви, као и у Срему, постоје и *поѣишуне* и *дѣлимичне* редуѣиѣ вокала. Исти принципи који су истакнути и за једну и за другу редуѣиѣ у Срему дошли су до изражаја и у Мачви. Ми те принципе овде нећемо понављати, већ ћемо само навести неколико примера.

а) *Поѣишуне редуѣиѣ вокала*.

α) Испред акцента наступа ретко: *лѣѣишѣиѣиѣ*.

¹ ЈФ XX, 276.

² Московљевић, Поц. IV.

³ Исто и у Поцерини (Московљевић, loc. cit.); у Срему је само *гѣга* (мој материјал).

⁴ Исп. и у Срему (ЈФ XX, 276) и Поцерини (Моск., loc. cit.).

⁵ Московљевић, о. с. 5.

⁶ ЈФ XX, 276.

⁷ Московљевић, о. с. IV.

⁸ ЈФ XX 276.

⁹ Loc. cit.

¹⁰ Loc. cit.

¹¹ Московљевић, о. с. IV.

¹² Исп. слично у Поцерини (loc. cit.).

¹³ ЈФ XX, 277.

β) Иза акцента знатно је чешћа. Најчешће се редукује вокал *и*: *заводѐнле*, *куѝла*, *наѝравла*, *ѝсѝурли*, *сѝрѐмли*, *водѝ-ѝи* (= водити), у *Амѐрци*, *ја ѝ ѝи кáзѝ* (= ја бих ти...). Али, разуме се, има примера за редукцију и осталих вокала (*а*: *нѐм ѝрáво*; *у*: *добрѝѝиро* и сл.).

б) Делимична редукција своди се, као и у Срему, на редукцију трајања и редукцију интензитета артикулације. Она је, такође, највише захватила вокал *и*: *ждрѐб^нле*, *рáг^нло*, *ѝремѝш^нше*, *ѝечѝн^нцу*, *беѝѝн^нсала*, *ѝѝкр^нло*, *сѝд^нли*, *ѝрѝсл^нце*, *ѝрдшев^нна*.

Московљевић не говори о овој појави у поцерском говору.

7. У *хијаѝу* су и у Мачви карактеристичне исте појаве које и у Срему (в. ЈФ XX, 277—278): а) елизија вокала, б) контракција вокалских група, в) уметање секундарних сонаната.

а) И у Мачви је елизија првога вокала чешћа од елизије другога.

α) Елизија првога вокала: *а*: *г'ѝбијѝ*, *ѝ'ѝзѝ*; *е*: *жѝна с'ѝиѝѝ*, *н'ѝмѝ*; *о*: *колѝк'ѝмáш* и сл.

β) Елизија другога вокала: *нá нѝм свѝѝу*.

б) Нешто је друкчија мачванска ситуација у вези са контракцијом вокала од ситуације сремске.

У радном глаголском придеву контракција је доследно спроведена једино код групе *-ао*: *лѝдѝѝ*, *ѝсѝѝѝ*, *ѝсѝѝѝ* и сл. Група *-ео* не контрахује се доследно: *вѝдѝѝ* али и *дѝвеѝ*, *зáсеѝ*, *ѝдвеѝ*. Ни група *-уо* није доследно контрактибилна: *вѝкнѝѝ* али и *кѝцнѝу*. Познато је да се у Срему у радном глаголском придеву доследно контрахују и група *-ао* и група *-ео* и група *-уо*. (в. ЈФ XX, 278). Усто, у Мачви, као и у Срему, група *-ио* није уопште контрактибилна *вѝѝиѝо*, *мѝслѝиѝо* и сл.

в) Уклањање хијата секундарним *в* у случајевима типа: *јѝво*, *срѝ^вѝо* заступљено је и у говору Мачве. Овакви облици постоје паралелно са примерима без овога уметања *ѝѝѝо* и сл. Овако је и у Срему (ЈФ XX, 278).

8. Детаљно ћу о мачванској акцентуацији говорити другом приликом. Припадајући млађим новоштокавским говорима, говор Мачве има, разуме се, четвороакценатску систему. Напомињем да је мачвански акценат са тонске стране истоветан са поцерским (Московљевић, о. с. V).

У говору села Причиновића Даничићеве неакцентоване дужине нису доследно очуване. И у Мачви, слично као и у Срему,¹ постоји тенденција губљења неакцентованих дужина. Ово губљење условљено је неколиким чиниоцима. Ваља истаћи да су услови под којима се дужине губе у Мачви принципски исти са онима у Срему.² То значи да и у Мачви судбина неакцентованих дужина зависи, најпре, од квалитета и квантитета акцента. То значи, даље, да и у Мачви на скраћивање дужина утиче место дужине: да ли је она на последњем слогу или не, па ако је на последњем, да ли је он отворен или не. Најзад, и за Мачву при анализи питања неакцентованих дужина треба водити рачуна о аналогiji.

¹) ЈФ XX, 279—281.

²) ЈФ XX, 279. Исп. слично и у Банату код П. Ивића, ЈФ XX, 143—4.

Најрадикалније се дужине губе у Причиновићу после *gyioi* силазног акцента (˘): *gòhě, sîrěmĭm, krěně mo*. Врло спорадично могу се чути примери са полудужином: *hŭrkĭi*. На целој територији Срема дужине су после (˘) доследно скраћене (ЈФ XX, 289).

После *крайкој* силазног акцента (˘) у последњем отвореном слогу дужина се не чува доследно (*вѹнѣ, крѣшѣ, нĭкнѣ, слāvĭ, слāvŭ* али: *лĭјѣ, ĭрѣдѣ, сĭрѣмŭ, ĭдзŭ, слāvŭ*; исп. и примере са полудужином: *вѣдĭ, ĭрѣдѣ*). Мачванска ситуација, дакле, блиска је западносремској (ЈФ XX, 279—280), само је у Мачви већи број примера са очуваном дужином. — У последњем затвореном слогу чување дужине која се налази непосредно после (˘) акцента зависи и у Мачви, као и у Банату¹ и Срему,² од морфолошких услова. Као што се јављају облици *крѣшѣ* и *лĭјѣ*, тако се у Причиновићу чује и *сѣhĭши* и *јѣдѣм, сѣјѣи*. Али се у примерима као: *бѣднѣак, бŭрад, гĭнар, шѣјак* дужина чува доследно.

После *крайкој* узлазног акцента у последњем отвореном слогу дужина се добро чува: *кѣсѣ, говѣдѣ, ĭгŭ, ĭдѣб, сазнѣ*. Једино при бржем изговору и то врло ретко дужина се може и скратити: *ĭ' ĭмѣ*. — Слично је и у западном Срему (ЈФ XX, 280).

После *gyioi* узлазног акцента у последњем отвореном слогу дужина се у већини случајева чува: *за зĭмѣ, сĭрчĕвѣ, ĭлѣгŭ, укрѣдŭ, кѣзѣ*. У бржем говору дужина се скраћује или у полудужину (*из рѹкѣ, случајѣвѣ*) или сасвим (*шŭчѣ, окрѣнѣ*). Слично је и у западном Срему (ЈФ XX, 280).

Као што се види, дужине се у Мачви чувају боље него и у западном Срему, али се може рећи да је принципски западносремска ситуација блиска мачванској. Тенденцију губљења дужина констатовао је и Московљевић у Поцерини (о. с. 1).

9. У говору села Причиновића сонант *л* и сугласници *ш, ж, ч* и *ѣ* имају нормалну књижевну артикулацију. Тако је и у западном Срему (ЈФ XX, 281—282) и Поцерини (Московљевић, о. с. III—IV).

10. И у Мачви је артикулација сонанта *в* углавном стабилна. Али се и на овом терену понекад могу чути и примери са донекл лабилнијим изговором овога сонанта: *чѣ^век* и сл. Ретко се губи *в* интервокалном положају: *брѣове*.

Са Сремом се слаже Мачва и у појави губљења *в* у сонантској групи *-вљ-*: *зѣбѣлѣјŭ, дĭрѣљѣмо* и сл. Али исп. и: *дѣшѣвлѣ* и сл.

11. Ситуација у вези са сугласником *х* иста је у Мачви као и у Срему: а) овај сугласник губи се и у мачванском говору: *мѣли кѣжу, ĭдĭи ĭазуо*; б) група *хв > в* или *ф*: *ѣвѣиŭ, ĭофѣлио*; в) супституција *х* са *к*: *крѣбрѣсѣ, Тĭкомир*.

12. Од осталих гласовних појава навешћу ове:

а) *мл-* > *мн-* у *мнѣд, мнѣда, мнѣко*. Појава није доследна, чешћи су облици са *мл-*. Исп. *млѣд* и *мнѣд* на Косову и Метохији (Гл. Елезовић, Речник косовско-метохиског дијалекта I, 413—414). Али, исп. *млѣо* у Причиновићу.

¹ П. Ивић, ЈФ XVIII, 144.

² ЈФ XX, 280.

Пре свега, у Причиновићу нема наставка *-гу*.

Затим, наставак *-у* у VII и VIII Белићевој врсти продро је у много већој мери у Мачви него у Срему (*нашдварљ, идзљ, иримљ, слѡвљ, љвѡшљ, ирѡчљ*). Наставак *-е* знатно је ређи, али га ипак има: *дѡколѣ, љлазѣ*. Као што је познато, у Поцерини је наставак *-у* доследно уопштен (Моск., Поц. V). Од глагола *хѡѡѡи* 3 pl. praes. доследно гласи: *дѡу, нѣћу*. У Срему је доследно *дѡегу, нѣћегу* (ЈФ XX, 284).

Даље, у Мачви наставак 3 pl. praes. *-ају* никад не губи своје интервокално *j*: *ѡздѡјљ* и сл.

Најзад, као и у Срему (ЈФ XX, 284), и у Причиновићу код глагола VI Белићеве врсте типа *ѡ* — *ѡје* долази наставак *-у*: *нѣ смљ, не љмљ*.

18. И у Причиновићу, као и у Поцерини,¹ аорист је у процесу постепеног губљења, али га ипак има више него у Срему. У вези са аористом истаћи ћу две ствари:

а) облике *бијѡге, моѡге* (исп. и у Поцерини²);

б) облике 1 pl.: *дѡѡѡрашмо, сѡѡѡгошмо* са проширеним *ш* из 3 pl. aog. Ову појаву констатовао је Ившић у славонској Посавини.³

19. Ни у Причиновићу нисам забележио облике имперфекта. — Као и у Срему, и у Причиновићу се и од глагола на *-ћи* гради футур од краћих облика инфинитива: *ѡћеш, ѡћѡ, ѡћемо, дѡћу Нѣмѡи*. — Глагол врћѡци гласи у Причиновићу *врѣћи*. Овако сам забележио и у сремским местима Чалми и Нештину (в. ЈФ XX, 284). — Као и у Поцерини,⁴ и у Причиновићу је *ѡрѡћѡмо, мљѡћѡм* (Поц. *мљѡћѡм*). Исп. и *крѡћѡње* поред *крѡћѡње*. Али према поцерском⁵ *дѡћѡм* у Причиновићу сам забележио *дѡћѡмо* а према *ѡћѡм* — *ѡћѡм*

20. *Синѡакса* говора Причиновића не показује знатних отступања од нашег књижевног језика.

Карактеристична је за синтаксу падежа употреба предлога *за* са генитивом за исказивање намене: *дѡмѡће жѡне ѡѡале су и суѡиле вѡће за зѡмѡ*. Овако је и у Поцерини (Моск., Поц. V).

Предлог *с* може бити употребљен и са правим инструменталом: *врѡи смо с кѡњима* и сл.

Уз глагол *ѡѡѡѡи* употребљава се у Причиновићу, као и у Посавини,⁶ Срему⁷ и Поцерини,⁸ *gen.* а не *ass.*: *ѡѡѡѡ Рѡжѡ*.

Београд

¹ Моск., Поц. 69.

² о. с. V.

³ Rad 197, 68.

⁴ Моск., Поц. IV.

⁵ ib.

⁶ Стј. Ившић, Rad 196, 144.

⁷ ЈФ XX, 285.

⁸ Московљевић, Поц. V.

Берислав М. Николич

О ГОВОРЕ СЕЛА ПРИЧИНОВИЧ В МАЧВЕ

Резюме

Автор исследовал говор села Причинович в Мачве. Это так называемый новоштокавский говор экавского типа распространенный в Шумадии и Войводине. Автор в своей работе показывает важнейшие характеристики говора села Причинович, сравнивая этот говор с говорами Поцерены и Срема а также и с говором славонской Посавины.

Для науки важно было знать, во первых, как заменяется короткое $\dot{y} + j$ в глаголах типа *сбѣйи*; во вторых, какая ситуация в Причиновиче что касается долгих безударных гласных.

Как и в восточном Среме, так и в селе Причинович короткое $\dot{y} + j > e$ в глаголах типа *сбѣйи* (*сбѣйи*). Наоборот, что касается долгих гласных на которых не находится ударение, ситуация в селе Причинович такая же как в западном Среме и Поцерине.